

RAZUMEVANJE ODNOSA UPRAVITELJEV CERKVA DO VARSTVA ZATOČIŠČ NETOPIRJEV V CERKVAH

UNDERSTANDING THE ATTITUDE OF CHURCH MANAGERS TOWARD PROTECTION OF BAT ROOSTS IN CHURCHES

Karolina REBERNIK

Strokovni članek

Prejeto/Received: 6. 6. 2017

Sprejeto/Accepted: 26. 10. 2017

Ključne besede: odnos do netopirjev, netopirji, zatočišča netopirjev, upravitelji cerkva, zatočišča netopirjev v cerkvah, varstvo netopirjev

Key words: attitude toward bats, bats, bat roosts, church managers, bat roosts in churches, bat conservation

IZVLEČEK

Mnogo vrst netopirjev ima porodniške kolonije v stavbah, posebej na podstrešjih cerkva in zvonikov. Stanje ohranjenosti habitata je za vse vrste netopirjev, ki imajo zatočišča v cerkvah v Sloveniji, neugodno. Najpogostejši vzroki so zapiranje preletnih odprtih za netopirje in obnova stavb v neprimernem času in/ali na neprimeren način. Upravitelji cerkva (župniki) so najpomembnejši deležniki pri zagotavljanju varstva netopirjev v cerkvah. Razumevanje njihovega pogleda na netopirje in varstvo zatočišč netopirjev v cerkvah je pomembno za izboljšanje varstva zatočišč netopirjev. Župnike smo razdelili v dve skupini: tisti, ki so upravljali cerkve, kjer so bila uničena ali okrnjena zatočišča netopirjev, in tisti, ki so upravljali cerkve, kjer ni prišlo do uničenja zatočišč netopirjev. Z župniki smo izvedli 21 polstrukturiranih intervjujev in prepise analizirali v postopku kodiranja besedila. Interpretacija je sledila utemeljeni teoriji, ki smo jo naslonili na štiri temeljne vsebinske sklope. Ugotovili smo, da sta odnos in vedenje župnikov do netopirjev boljša pri tistih župnikih, ki so bolje poznali biologijo netopirjev ter zavračali mite in vraže o netopirjih. Župniki, ki so zaznavali škodo na cerkvenih stavbah zaradi netopirjev, so imeli bolj negativen odnos do varstva netopirjev, kar se je odražalo tudi v njihovem vedenju. Izhajajoč iz spoznanja župnikov, da so bila njihova prejšnja ravnanja v odnosu do varstva zatočišč netopirjev neustrezna, bi se ravnanje župnikov v prihodnje lahko spremenilo. Ob upoštevanju pravnih določil in finančnih spodbud je ozaveščanje ključno pri krepitevi boljšega znanja, odnosa in vedenja upraviteljev cerkva do netopirjev in varstva njihovih zatočišč v cerkvah.

ABSTRACT

Many bat species have nursery colonies in buildings, especially church attics and belfries. The state of habitat preservation is poor for all species of bats that roost in Slovene churches. The most common causes are closing of bat flight openings and renovation of churches at a time and/or in a manner unsuitable for bats. Church managers (priests) are the most important stakeholders for ensuring the protection of bats in churches. Understanding their perspective on bats and conservation of their roosts in buildings is important to improve conservation of bat roosts. We separated priests in two groups: ones in charge of churches with already destroyed or obstructed bat roosts and ones in charge of churches with intact bat roosts. We conducted 21 semi-structured interviews with priests and an analysis was made through text coding. The grounded theory was followed by the interpretation, based on four basic content groups.

We found that attitude and behaviour towards bats were better in priests that were familiar with the biology of bats and who rejected the myths and superstitions about bats. Priests who considered damage on sacral buildings because of bats have a more negatively affected attitude toward the protection of bat roosts in churches, which also shows in their behaviour. Considering the realisation of priests that their past actions regarding bat roost protection were unsuitable, their future actions may change. Raising awareness, along with the legislation and financial aid, is a key to improving the knowledge, attitude and behaviour of church managers towards bats and the protection of their roosts in churches.

1 UVOD

Netopirji so nočno aktivni sesalci, ki se podnevi zadržujejo v zatočiščih. Ta so poleg naravnih, kot so jame, drevesna dupla in skalne razpoke, tudi stavbe (Dietz et al., 2009; Marnell in Presetnik, 2010). Cerkve so objekti, ki jih netopirji verjetno naseljujejo že več stoletij (Wolley, 2015). Nezadovoljstvo ljudi nad prisotnostjo netopirjev v cerkvah lahko pripelje do preganjanja netopirjev in uničenja ali okrnitve njihovih zatočišč. Netopirji so ena od najbolj ogroženih skupin sesalcev v Evropi. Ohranjanje njihovih zatočišč je eno od najpomembnejših ukrepov za njihovo varstvo (Dietz et al., 2009; Howard in Richardson, 2009) tudi v Sloveniji.

Netopirji so živalska skupina, o kateri kroži veliko predsodkov. V evropskem prostoru so netopirje verjetno zaradi njihovega nočno aktivnega življenja in umaknjenosti v večinoma težko dostopna dnevna zatočišča povezovali s temnimi in zloveščimi silami (Zagmajster, 2005). Zaradi nevednosti in strahu so se izoblikovali vraže in negativna prepričanja o netopirjih (Prokop et al., 2009). Netopirji so pogosto označeni kot nadloga, škodljivci in prenašalci bolezni, njihova podoba in posledično »družbeni« status sta nizka, zaradi česar jih ljudje preganjajo (Mitchell-Jones in McLeish, 2004).

Poznavanje odnosa javnosti do živali in njihovega habitata je ključnega pomena za oblikovanje odločitev, ki zmanjšujejo morebitne konflikte med človekom in prostoživečimi živalmi (Decker in Chase, 1997; White et al., 2005; Barnes, 2013). Vzroki za preganjanje netopirjev še vedno najpogosteje izvirajo iz negativnega odnosa ljudi do teh živali (Prokop et al., 2009). Spreminjanje vedenja ljudi zavzema pomemben del pri ohranjanju biotske raznovrstnosti (Schultz, 2011). Tudi varstvo netopirjev sloni na spreminjanju človekovega vedenja, a da se to zgodi, moramo poznati izvor in dejavnike vpliva na vedenje, ki so povezani z znanjem, odnosom do živali in do njihovih habitatov, izkušnjami, vrednotami in socialnimi načeli (Kingston, 2016). Pri varstvu živali imata odločilen vpliv pogled družbe in pogled posameznika. Na filozofskem, znanstvenem in religioznem področju so se v preteklosti sicer zgodile družbene spremembe v smeri pozitivnejšega odnosa do živali (Cavalieri, 2006), vendar je pri varstvu netopirjev enako pomemben, če ne bolj, pogled posameznika, ki se pogosto lahko razlikuje od družbenih norm.

V sakralnih stavbah, kjer so zatočišča netopirjev, je preživetje netopirjev neposredno odvisno od delovanja enega ali nekaj ljudi, saj pogosto prihaja do na videz nasprotnih interesov

med varstvom netopirjev in ohranjanjem kulturne dediščine (Howard, 2009). V Sloveniji je od 30 najdenih vrst netopirjev (Presetnik et al., 2009a; Presetnik in Knapič, 2015) 11 vrst visoko odvisnih od zatočišč v cerkvah (Marnell in Presetnik, 2010). Od 409 kotešč netopirjev, ki se spremljajo v okviru državnega monitoringa, je 349 kotešč zabeleženih v katoliških cerkvah (Presetnik et al., 2015). Netopirji za naselitev uporabljajo različne dele cerkvene stavbe – podstrešje cerkvene ladje in stranskih delov, kot tudi zvonika pod in nad zvonovi.

V Sloveniji so že na začetku obsežnejših raziskav netopirjev v 90. letih prejšnjega stoletja zaznali izginjanje cerkvenih zatočišč (Presetnik et al., 2009a). Sistematični državni monitoring populacij izbranih ciljnih vrst netopirjev v letih od 2006 do 2015 pa je pokazal, da število uničenih ali okrnjenih zatočišč netopirjev v cerkvah še vedno narašča (Presetnik et al., 2007; 2009b; 2011; 2012; 2013; 2015). Ker je v koteščih zbrano veliko število samic z mladiči (t. i. porodniška kolonija), lahko uničenje kotešča povzroči uničenje skupine netopirjev določenega območja (Presetnik et al., 2009a). Čeprav so netopirji in njihovi habitati varovani z nacionalno in mednarodno zakonodajo ter obstajajo tehnično in cenovno relativno nezahtevni ukrepi preventivne zaščite cerkvene stavbe pred morebitnimi težavami zaradi netopirjev (gvano), pa je stanje ohranjenosti habitata za vse vrste netopirjev, ki imajo zatočišča v cerkvah v Sloveniji, neugodno (Presetnik et al., 2011).

Upravitelji cerkva so med najpomembnejšimi deležniki pri ohranjanju porodniških kolonij netopirjev in zagotavljanju ugodnega stanja njihovih zatočišč v cerkvah. Prav zaradi izrednega pomena in nenadomestljivosti cerkva kot habitatov netopirjev je za varstvo njihovih zatočišč v cerkvah treba raziskati in poznati odnos upraviteljev cerkva do varstva netopirjev. V Sloveniji namreč prihaja do težav pri ohranjanju zatočišč netopirjev v cerkvah zaradi ukrepov upraviteljev cerkva, ki pogosto povzročijo okrnjenje ali uničenje zatočišč netopirjev. Razlogi za ravnanje odgovornih oseb, ki upravljajo cerkve, pri nas še niso bili sistematično proučeni, čeprav izkušnje terenskih popisovalcev z župniki segajo v leto 1998, ko se je začelo popisovanje cerkva (Presetnik et al., 2009a). Z nalogo Odnos upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah na Slovenskem (Rebernik, 2016) smo osvetlili vzroke za ravnanje izbranih upraviteljev cerkva, ki so dopustili uničenje ali okrnitev zatočišč netopirjev v cerkvah, in vzroke, zakaj pri nekaterih upraviteljih cerkva do tega ni prišlo. Ugotavljali smo, kako znanje, odnos, vedenje in izkušnje upraviteljev cerkva z netopirji in z varstvom netopirjev prispevajo k učinkovitejšemu varstvu zatočišč netopirjev v cerkvah na Slovenskem. Problemsko področje zajema celovitost odnosa med upravitelji cerkva, netopirji in cerkveno stavbo. Pri tem se v prispevku osredotočamo zgolj na odnos upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah.

1.1 DRUŽBOSLOVNI VIDIKI VARSTVA NETOPIRJEV

Razkrivanje, kaj ljudje mislijo in kako ravnajo s prostoživečimi živalmi, razumevanje, zakaj tako ravnajo, ter vključevanje tega razumevanja v politike, upravljavsko odločevalske procese in programe sta Decker in Lipscomb (1991) opisala kot »družboslovne vidike upravljanja s

prostoživečimi živalmi«. Nekatere prostoživeče vrste živali so zelo uspešno naselile območja, ki jih poseljujejo ljudje, in so od njih vedno bolj odvisne. Posledično je pridobivanje podpore lokalnega prebivalstva eden izmed ključnih dejavnikov za upravljanje in ohranjanje nekaterih vrst (Browne-Nuñez in Jonker, 2008). Vprašanje sobivanja ljudi in netopirjev je v objavljeni literaturi večinoma obravnavano z zornega kota varstva netopirjev in ne s stališča lastnikov stavb.

1.1.1 Komponente odnosa do netopirjev

Odnos sestavljajo vedenjska, kognitivna (spoznavna) in afektivna (čustvena) komponenta (Eagly in Chaiken, 1993). Spoznavno komponento odnosa do netopirjev sestavljajo informacije, sodbe, misli, prepričanja in znanje, ki ga ima posameznik o netopirjih. Prepričanja in miti o netopirjih, ki krožijo v javnosti, so pogosto napačni in vodijo do negativnih odzivov (Kingston, 2016). Čustvena komponenta odnosa do netopirjev je pri ljudeh pogosto zaznana kot strah in odpor ali po drugi strani kot zanimanje in odobravanje (Mitchell-Jones in McLeish, 2004; Kahn et al., 2008; Prokop et al., 2009). Vedenjska komponenta odnosa do netopirjev sloni na prejšnjih ravnanjih in izkušnjah z netopirji in se kaže kot vedenjska namera za ravnanje v prihodnosti (Kingston, 2016). Če se spremeni katerakoli komponenta, to pomeni, da se bo pojavila težnja po spremembi drugih dveh komponent (Eagly in Chaiken, 1993).

1.1.2 Obravnavanje netopirjev z vidika tipologije odnosa do živali

V raziskavah je najpogosteje uporabljen okvir za razumevanje človekovega odnosa do živali empirični pristop Stephena Kellerta (1984a; 1984b; 1993), ki je opredelil deset tipov razsežnosti odnosa do živali. Te smo prilagodili razumevanju odnosa do netopirjev. Zaradi šibkega ujemanja s cilji, ki se osredotočajo na varstvo zatočišč netopirjev v cerkvah, smo humanistično in naturalistično razsežnost odnosa izključili iz obravnave odnosa do netopirjev.

Preglednica 1: Opisi razsežnosti odnosa do živali, kot jih je razdelal Kellert (1984a; 1984b; 1993), prilagojeno za netopirje.

Table 1: Description of the different dimensions of attitudes towards animals as defined by Kellert (1984a; 1984b; 1993), adapted to bats

RAZSEŽNOST ODNOSA	OPIS
estetska	Primarno zanimanje je usmerjeno na fizično privlačnost in simbolno lastnost netopirjev.
gospodovalna	Primarno zanimanje je usmerjeno v nadvlado in nadzor nad netopirji.
znanstvena	Primarno zanimanje je usmerjeno na fizične značilnosti, taksonomsko klasifikacijo in biologijo netopirjev.
ekologistična	Primarno zanimanje je usmerjeno na odnose med netopirji in drugimi vrstami ter med netopirji in njihovimi habitati.
humanistična	Primarno zanimanje je usmerjeno na močno čustveno naklonjenost do netopirjev (domači ljubljenci).

RAZSEŽNOST ODNOSA	OPIS
moralistična	Primarno zanimanje je usmerjeno na pravilno ali napačno ravnanje z netopirji, z močnim nasprotovanjem do izkoriščanja in krutosti.
negativistična	Primarno zanimanje je usmerjeno na strah, gnus in odpor do netopirjev in njihovega varstva.
naturalistična	Primarno zanimanje je usmerjeno na neposreden stik z netopirji pri zunanji rekreaciji in na uživanje ob doživljanju netopirjev.
nevtralistična	Primarno zanimanje je usmerjeno v nezanimanje in ravnodušnost do netopirjev in njihovega varstva.
uporabna	Primarno zanimanje je usmerjeno v praktično vrednost živali ali podrejenost živali za materialno korist. Lahko se navezuje na posredno korist, ki jo ima človek od živali, kot so npr. ekosistemske usluge.

1.1.3 Vpliv znanja in izkušenj na odnos in vedenje

V prispevku uporabljamo besedo »vedenje«, ki pomeni razpoloženje ali odnos koga do ljudi ali okolja; v nasprotju z védenjem, ki kot glagolnik od vedeti opredeljuje, kar kdo ve ali kar se ve na sploh (SSKJ, 2014). Nekateri raziskovalci ugotavljajo, da je znanje bistven predhodnik oblikovanja odnosa in ima posreden vpliv na vedenje prek oblikovanja stališč in vrednot (Kellert, 1984a; Kaiser et al., 1999). Druge raziskave ugotavljajo, da se s podajanjem informacij o določeni živali sicer poveča posameznikovo znanje, a se ne vzpostavi vedno bolj pozitiven odnos do te živali (LaHart, 1978; Morgan in Gramann, 1989). Kingston (2016) trdi, da podajanje znanja o netopirjih in logičnih argumentov o pomembnosti njihovega varstva pogosto ne povzroči spremembe v odnosu, in če že, ni nobenega jamstva, da bo sprememba v odnosu do netopirjev vplivala na vedenje do njihovega varstva. Schultz (2011) opozarja, da zgolj izboljšano znanje ne vodi k spreminjanju vedenja, a nanj vpliva. Raziskave nakazujejo, da pri oblikovanju odnosa do živali ni pomembno izključno znanje, ampak je pogosto le prispevni dejavnik. Pomanjkanje znanja vpliva na oblikovanje napačnih prepričanj, ki so pogosto trdovratna in se jih težko spremeni z običajnimi tehnikami podajanja znanja (Prokop in Tunnicliffe, 2008).

Odnos do živali, ki temelji na neposrednih izkušnjah, je močnejši in časovno bolj stabilen kot odnos, ki temelji na posrednih izkušnjah. Neposredne izkušnje tudi bolje napovedujejo poznejše vedenje (Fazio in Zanna, 1981). Poleg lastnih izkušenj pomembno vlogo pri oblikovanju odnosa igrajo tudi posredne izkušnje, to so izkušnje, ki so jih doživeli drugi in se prenašajo prek medijev ali pogovora. Netopirji so nočni letalci, ki se podnevi umaknejo v zatočišča, zato ljudje z njimi nimajo veliko neposrednih izkušenj kot npr. s pticami. Ljudje pogosto opazijo netopirje iz daljave in na hitro (Sexton in Stewart, 2007), medtem ko so bližnja srečanja z netopirji redkejša, pogosto osnovana na strahu in odporu zaradi neprijetnosti, ki jih

povzročajo netopirji v bivališčih (Voigt et al., 2016). Hutson in sodelavci (2001) navajajo, da večina ljudi, ki se želi znebiti netopirjev, še nikoli ni videla netopirja od blizu, kar povezujejo z nevednostjo in praznoverjem.

1.1.4 Odnos do narave in živali v religioznem okviru

Goršak (2009) navaja, da je pri oblikovanju družbenega pogleda na svet ali prevladujoče vrednotne usmeritve posamezne družbe in s tem posameznika velikega pomena religiozni okvir, v katerem se odvija zasebno in javno življenje. Ker v Sloveniji netopirji naseljujejo večinoma katoliške cerkve, smo religiozni okvir vezali na vpetost posameznika v krščansko miselnost. V modernem času miselnost nadvlade človeka nad naravo ni več toliko javno ali neposredno izražena, jo je pa še moč identificirati kot subtilno gonilno silo, ki daje moralno-etični izgovor za prevlado (Goršak, 2009). Zaradi specifične pripadnosti upraviteljev cerkva Katoliški cerkvi smo pri razumevanju odnosa upoštevali religiozni vidik, predvsem v luči Svetega pisma in papeževe okrožnice Hvaljen, moj Gospod (*Laudato si'*) o skrbi za skupni dom (Francišek, 2015).

2 METODA DELA

Razumevanje odnosa upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev smo raziskovali s kvalitativno metodo. V naravoslovnem raziskovanju se pogosto daje prednost kvantitativnim metodam, ki pa niso nujno edino in najprimernejše orodje za proučevanje družboslovnih vidikov varstva narave (Torkar et al., 2011). V raziskavi smo sledili fenomenološkemu pristopu, kjer naloga raziskovalca ni zgolj zbiranje dejstev in ugotavljanje pogostosti pojavov, pač pa odkrivanje, kako ljudje razumejo nek pojav in kakšen pomen mu pripisujejo (Tratnik, 2002).

2.1 IZBOR INTERVJUJANCEV IN IZVEDBA INTERVJUJEV

Kvalitativna raziskava se je konkretno nanašala na župnike, ki upravljajo s cerkvami, kjer so evidentirana zatočišča netopirjev. Za izbor intervjuvancev smo uporabili teoretično vzorčenje (Glaser in Strauss, 1967).

Skupno smo izvedli 21 intervjujev, ki smo jih razdelili v dve skupini; 11 intervjujev smo izvedli iz skupine nenaklonjenih župnikov in 10 iz skupine naklonjenih župnikov. Kot kriterij izbora v skupino župnikov smo določili stanje ohranjenosti zatočišč netopirjev v cerkvah, ki jih trenutno upravljajo župniki. Pri tem moramo izpostaviti, da se pridevnika »nenaklonjeni« in »naklonjeni« župniki vežeta na zaznano stanje zatočišč netopirjev v cerkvi, ki jo upravlja župnik. Ta dva termina določata le način izbora župnikov, ne pa tudi njihovega dejanskega odnosa do netopirjev, ki smo ga ugotavljali v naši raziskavi.

V prvo skupino t. i. nenaklonjenih župnikov smo uvrstili župnike, ki upravljajo cerkve, v katerih so bila zabeležena uničena ali okrnjena zatočišča netopirjev. V teh so bili večinoma že izvedeni ohranitveni ukrepi ter sodelovanje upraviteljev cerkva z Zavodom RS za varstvo narave (v nadaljevanju ZRSVN). V drugo skupino t. i. naklonjenih župnikov smo uvrstili župnike, ki upravljajo cerkve, v katerih ni bilo zaznanega okrnjenja ali uničenja kotišč netopirjev. Ponekod so lahko bili izvedeni ohranitveni ukrepi kot npr. čiščenje cerkve ali drugi ohranitveni ukrepi, ki pa niso bili izvedeni v času župnikovega upravljanja cerkve. Podatke o okrnjenih ali uničenih kotiščih smo dobili iz monitoringa populacij izbranih ciljnih vrst netopirjev v letih 2014 in 2015 (Presetnik et al., 2015). V raziskavo smo vključili cerkve, kjer so bila zabeležena zatočišča malih podkovnjakov, in dve cerkvi, kjer sta bili zabeleženi zatočišči navadnih netopirjev.

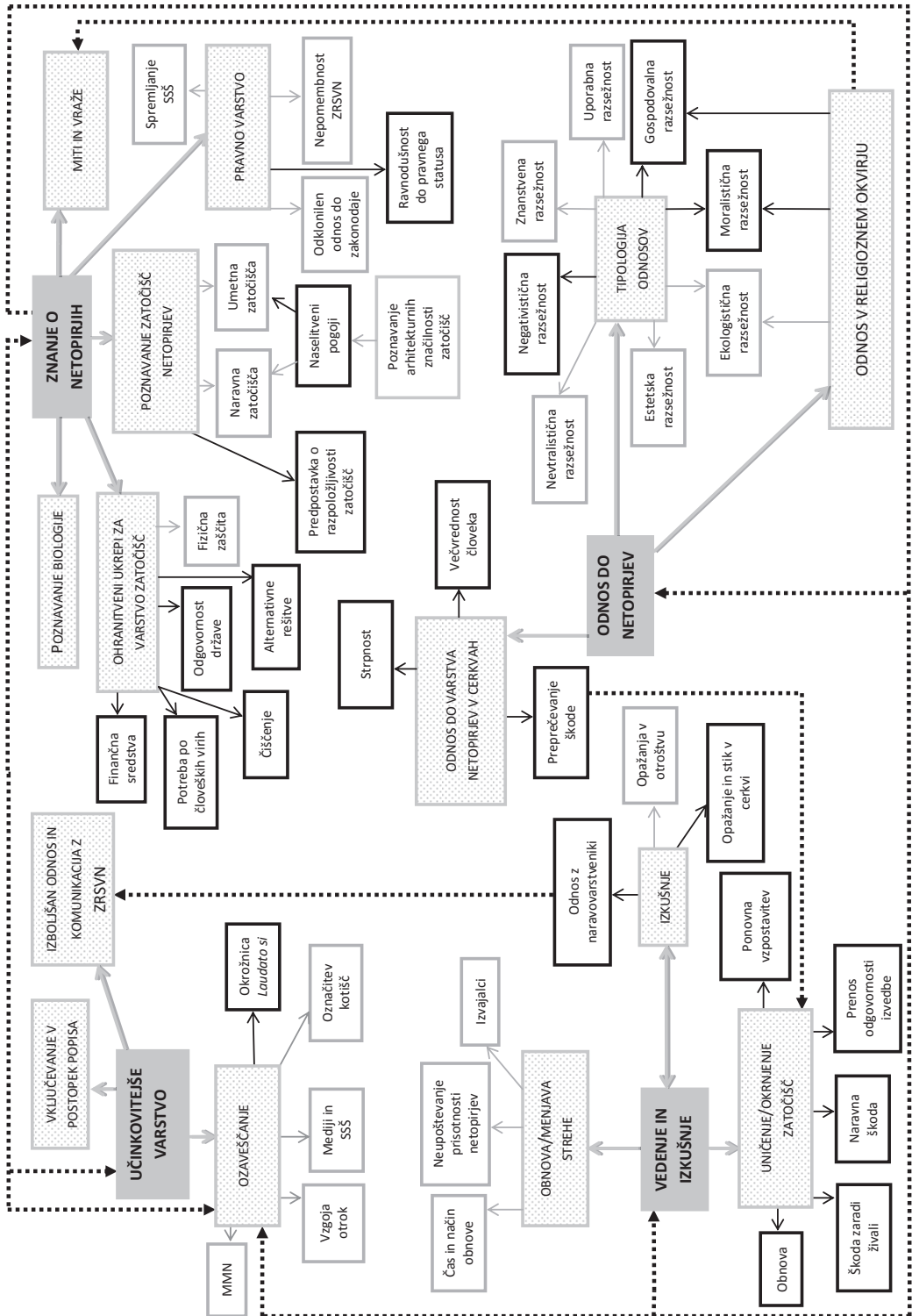
Zbiranje podatkov smo izvedli z metodo polstrukturiranega intervjuja. Za intervju smo oblikovali 34 okvirnih vprašanj. Intervjuje smo izvedli na način, da so hkrati bili tudi komunikacijsko orodje za ozaveščanje upraviteljev cerkva o pomenu varstva zatočišč netopirjev v cerkvah. Intervjuje smo izvedli v župniščih od januarja do marca 2016 in so trajali v povprečju eno uro. Intervjuji so bili anonimni, beleženi pod kodo in snemani v obliki audiodopisnetka. Po izvedbi intervjujev smo naredili dobesedni prepis.

2.2 ANALIZA IN INTERPRETACIJA INTERVJUJEV

Pri kvalitativni analizi prepisov intervjujev smo sledili utemeljeni teoriji (angl. *grounded theory*) (Glaser in Strauss, 1967; Corbin in Strauss, 1990), ki obsega razčlenitev in kodiranje zapisanega besedila.

Besedilo smo uredili s pomočjo zbirne tabele in ga razčlenili na sestavne dele, da smo dobili enote kodiranja, ki smo jim pripisali pojme in jih po sorodnosti združevali v kategorije I., II. in III. reda. Dobljene kategorije smo nato povezali v paradigmatem modelu, ki prikazuje povezave oz. odnose med kategorijami (slika 1). Za obe vzorčni skupini smo naredili en paradigmatemski model, v katerem pa so vidne razlike med njima. V izogib preveliki kompleksnosti in nejasnosti smo v paradigmatemski modelu prikazali le osnovne odnosne povezave med posameznimi kategorijami.

Interpretacija rezultatov je temeljila na oblikovanju konceptov in pojasnitev oz. oblikovanju utemeljene teorije našega razumevanja odnosa upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah na Slovenskem. Rezultati so naša kolikor mogoče utemeljena in podrobno opisana predstava o temi, kot taka pa je zgolj ena od več možnih interpretacij. Z upoštevanjem navedenega poudarjamo, da izvedena kvalitativna raziskava ne podpira posplošenih sklepov, pač pa je ključna dodana vrednost raziskave prepoznavanje raznovrstnih odnosov upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah.

3 REZULTATI IN RAZPRAVA

V skladu z načeli kvalitativne metodologije smo rezultate združili z razpravo (Mesec, 1998). Pri tem smo se osredotočili na ključne razlike med nenaklonjenimi in naklonjenimi župniki, s čimer smo poglobili razumevanje, zakaj pri nekaterih upraviteljnih cerkva prihaja do uničenja ali okrnjenja koteč netopirjev in pri drugih ne. Na podlagi povzetka najpomembnejših spoznanj analize intervjujev smo podali predloge za izboljšanje varstva zatočišč netopirjev v cerkvah.

3.1 ANALIZA ODGOVOROV IN PARADIGMATSKI MODEL

Utemeljeno teorijo o odnosu upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah smo naslonili na štiri temeljne vsebinske sklope. V prvem vsebinskem sklopu »Znanje o netopirjih« so poudarki na mitih in vražah, na biologiji netopirjev, na zatočiščih netopirjev, na pravnem varstvu netopirjev in na ohranitvenih ukrepih za varstvo zatočišč. Drugi vsebinski sklop »Odnos do netopirjev« vključuje odnos do netopirjev v skladu s tipologijo odnosa do živali, splošen odnos do varstva netopirjev v cerkvah ter odnos do živali in varstva narave v religioznem okvirju. Tretji vsebinski sklop »Vedenje in izkušnje« se navezuje na vedenje župnikov v zvezi z obnovo cerkvene stavbe in uničenjem ali okrnjenjem zatočišč, na izkušnje župnikov z netopirji in na odnos z naravovarstveniki. Četrty vsebinski sklop predstavlja »Izhodišča za izboljšanje varstva netopirjev in njihovih zatočišč v cerkvah, kot jih vidijo župniki«, ki so izboljšan odnos in komunikacija z ZRSVN, pomembnost vključevanja v postopek popisa, zagotavljanje človeških in finančnih virov pri izvedbi ohranitvenih ukrepov na cerkveni stavbi in boljša ozaveščenosti. Dognanja, predstavljena v utemeljeni teoriji, so jasno prikazana v paradigmatškem modelu.

V paradigmatškem modelu so temeljni vsebinski sklopi označeni v kvadratih s sivim polnilom in odnose med njimi označujejo črtkano črne puščice. Temeljni vsebinski sklopi so povezani s kategorijami v kvadratih s pikčastim polnilom, ki predstavljajo kategorije drugega reda. Slednje pomeni, da gre za kategorije, s katerimi najbolj eksplicitno pojasnujemo raziskovalni problem. Povezave med kategorijami drugega in tretjega reda različnih vsebinskih sklopov so prikazane s črtkano črnimi puščicami. Kategorije tretjega reda so obrobljene s sivo ali črno barvo. S črno barvo označene kategorije nakazujejo ključne razlike med nenaklonjenimi in naklonjenimi župniki. Črna obroba prikazuje stališča nenaklonjenih župnikov. Odnosi

Slika 1: Paradigmatški model razumevanja odnosa upraviteljev cerkva do netopirjev in varstva njihovih zatočišč v cerkvah. Barve in tekstura pomenijo: sivo polnilo – temeljni vsebinski sklopi/kategorije I. reda, pikčasto polnilo – kategorije II. reda, črna in siva obroba – kategorije III. reda, črtkano črne puščice – povezava med temeljnimi vsebinskimi sklopi.

Figure 1: Paradigmatic model of understanding the attitude of church managers toward bats and conservation of their roosts in churches. The colours and texture have the following meaning: grey filling – main content groups/first-order categories, dotted filling – second-order categories, black and grey border – third-order categories, black dotted arrows – connection between the main content groups.

med kategorijami tretjega reda so označeni s sivimi ali črnimi puščicami. S kategorijami tretjega reda pridobivamo celostno in poglobljeno razumevanje proučevanega problema. V nadaljevanju podrobneje predstavljamo odgovore, razporejene po štirih temeljnih vsebinskih sklopih, ki so osnova paradigmatkega modela.

3.2 ZNANJE O NETOPIRJJIH

V vsebinskem sklopu »Znanje o netopirjih« smo razliko med župniki obeh skupin zaznali v tem, da so nenaklonjeni župniki bolj poudarjali, da imajo netopirji dovolj razpoložljivih zatočišč tako v naravi kot v drugih stavbah. Prepričanje je odraz dajanja manjšega pomena specifičnim naselitvenim pogojem, ki jih potrebujejo netopirji za vzpostavitev zatočišč, in poudarjanje prvotne naselitve netopirjev v naravi. Ključna razlika med župniki se je pokazala v odnosu do zatočišč netopirjev v povezavi s škodo, ki jo povzročajo netopirji. Nenaklonjeni župniki so v ohranitvenih ukrepih sicer videli njihovo smiselnost tako kot naklonjeni župniki, a so se pritoževali nad pomanjkanjem finančnih in človeških virov za njihovo izvedbo, prelagali odgovornost na državo in izpostavili možnost alternativnih rešitev. Kot vzrok za uničenje ali okrnjenje zatočišč netopirjev so nenaklonjeni župniki navedli preprečevanje škode zaradi netopirjev in še bolj zaradi golobov, naravno škodo in obnovo stavbe. Naklonjeni župniki večinoma niso zaznavali problematike čiščenja gvana in povzročanja pretirane škode zaradi prisotnosti netopirjev. Tako naklonjeni kot nenaklonjeni župniki niso dajali večjega pomena pravnemu varstvu netopirjev, so se pa naklonjeni župniki bolj zavedali pomena statusa ogroženosti netopirjev, medtem ko so bili nenaklonjeni župniki do tega ravnodušni.

3.3 ODNOS DO NETOPIRJEV IN NJIHOVEGA VARSTVA

V vsebinskem sklopu raziskovanja »Odnos do netopirjev« so se med naklonjenimi in nenaklonjenimi župniki pokazale razlike v gospodovalni, moralistični in negativistični razsežnosti odnosa do netopirjev. Gospodovalne razsežnosti odnosa pri naklonjenih župnikih nismo zaznali, medtem ko se je pri nenaklonjenih župnikih odražala v poudarjanju večvrednosti človeka v primerjavi z varstvom netopirjev, kar se je povežalo tudi z razliko v religioznem okviru, kjer so nenaklonjeni župniki poudarjali gospodovanje človeka nad božjim stvarstvom, vendar so kljub temu izpostavili odgovorno ravnanje z živalmi. To se je izkazalo tudi v moralistični razsežnosti odnosa, kjer so nenaklonjeni župniki zagovarjali enako obravnavo vseh živali in nasprotovali mučenju živali. Moralistična razsežnost odnosa pri naklonjenih župnikih ni bila izrazita. Negativistična razsežnost odnosa se je vezala predvsem na strah zaradi škode in so jo v povezavi z zaznavanjem škode izrazili le nenaklonjeni župniki. V osebni odnosu do varstva netopirjev smo pri nenaklonjenih župnikih zaznali odpor in brezbriznost, medtem ko so naklonjeni župniki kazali večjo strpnost do prisotnosti netopirjev v cerkvi.

Največja razlika med nenaklonjenimi in naklonjenimi župniki se je pokazala v dojemanju problematike kopičenja gvana. Nenaklonjeni župniki so menili, da v njihovi cerkvi velike

količine gvana povzročajo škodo na objektu. Naklonjeni župniki pa večinoma niso dajali pomena večjim količinam gvana oz. gvana niso dojemali kot problematičnega vzroka za povzročanje škode.

3.4 VEDENJE IN VPLIV IZKUŠENJ NA RAVNANJE DO NETOPIRJEV

V vsebinskem sklopu »Vedenje in izkušnje« smo se pri nenaklonjenih župnikih osredotočili na ravnanja, ki so privedla do uničenja ali okrnjenja zatočišč netopirjev. Dela so se izvedla z namenom preprečiti škodo zaradi golobov in manj zaradi netopirjev, kot razlog so župniki navedli še obnovitvena dela zaradi pojava naravne škode in dotrajanosti objekta. Zamreženje preletnih odprtih za netopirje je bilo večinoma izvedeno brez vednosti župnikov in o tem niso bili obveščeni ali se niso pozanimali. Pri razumevanju predvidenega vedenja župnikov v primeru obnove cerkvene stavbe so naklonjeni župniki izpostavili večjo pripravljenost za sodelovanje kot nenaklonjeni župniki. Župniki obeh skupin so opazili netopirje v cerkvi in so izkušnje z njimi doživljali kot pozitivne oz. nevtralne ali negativne. Pri naklonjenih župnikih smo opazili večjo povezanost neposrednih izkušenj z netopirji z zanimanjem in spoznavanjem njihove biologije oz. so izkušnje z netopirji bolj pozitivno ovrednotili. Izkušnje z ZRSVN so nenaklonjeni župniki večinoma doživljali kot negativne v smislu otežene komunikacije v zvezi z okrnjenimi in uničenimi zatočišči, medtem ko naklonjeni župniki z ZRSVN niso imeli stika. Tako naklonjeni kot nenaklonjeni župniki so imeli do ostalih naravovarstvenikov pozitivnejši odnos, ki je krepil njihovo ozaveščanje o varstvu netopirjev.

3.5 UČINKOVITEJŠE VARSTVO

Zaradi slabih prejšnjih izkušenj z ZRSVN so nenaklonjeni župniki kot enega izmed načinov za izboljšanje varstva netopirjev izpostavili boljši način komunikacije, sodelovanje pri skupnih rešitvah in boljše obveščanje. Poudarjali so potrebo po finančnih spodbudah in zagotavljanju ljudi za izvedbo ukrepov, ki jih predpiše država. Naklonjeni župniki so v primerjavi z nenaklonjenimi izpostavili večjo pomembnost medijev pri ozaveščanju in nujnost ozaveščanja na več ravneh. Pokazali so tudi večje zaupanje v spreminjanje odnosa in vedenja do živali v smislu papeževe okrožnice Hvaljen moj Gospod, (*Laudato si'*).

3.6 PREDLOGI ZA IZBOLJŠANJE VARSTVA ZATOČIŠČ NETOPIRJEV V CERKVAH, KI IZHAJAJO IZ RAZUMEVANJA POGLEDov UPRAVITELJEV CERKVA

Mnoge predloge za aktivno varovanje zatočišč netopirjev v stavbah so podali Kryštufek in sodelavci (2003) ter Presetnik in sodelavci (2007; 2009b; 2011; 2012; 2013; 2015). Smiselnost teh predlogov želimo podkrepiti z videnji upraviteljev cerkva. Na podlagi pogledov upraviteljev cerkva menimo, da k izboljšanju varstva netopirjev v cerkvah v največji meri prispeva ozaveščanje. Urejene finančne spodbude in pravno varstvo so neločljivo povezani z uspešno komunikacijo in ozaveščanjem upraviteljev cerkva. Ozaveščanje je potrebno tako na višji ravni hierarhije Katoliške cerkve, še bolj pa na ravni posameznikov, kar spoznavajo

tudi intervjuvani župniki. Pri tem je pomembno upoštevati vsebino, oblike in način podajanja informacij, kar predlagamo v nadaljevanju.

Vsebina posredovanih informacij naj v prvi vrsti sledi spoznavanju ohranitvenih ukrepov ter podajanju rešitev glede primerne obnove in vzdrževanja cerkvene stavbe. Pri tem bi se morala izpostaviti tudi sama izvedljivost ohranitvenih ukrepov, ki se po eni strani navezuje na odgovornost upraviteljev cerkva in po drugi strani na tehnično, finančno in strokovno pomoč naravovarstvenih organizacij. Za učinkovitejše varstvo zatočišč netopirjev v cerkvah bi bile vsekakor dobrodošle finančne spodbude države, tudi v sodelovanju kulturnega in okoljskega ministrstva. Pri tem ne gre le za financiranje materiala, temveč je še bolj kot to izražena potreba po zagotavljanju ljudi, ki bi izvedli primerne ohranitvene ukrepe. Župniki so kot pomembno rešitev izpostavljali stalnost in organiziranost čiščenja. Kot je predlagal eden izmed župnikov, bi bilo smiselno ustanoviti začasno (pogodbeno) delo za izvajalce, ki bi vsakoletno počistili določene cerkve in izvedli ohranitvene ukrepe.

Kot drugi vsebinski sklop ozaveščanja predlagamo posredovanje informacij o pravnem varstvu netopirjev in njihovih zatočišč ter postopku pri obnovi ali vzdrževalnih delih. Intervjuvani župniki po eni strani namreč niso dajali pomembnosti pravnemu varstvu netopirjev, po drugi strani pa smo opazili pomanjkljivo zavedanje glede upoštevanja vključenosti ZRSVN pri posegih na cerkvah, ki bi lahko vplivali na uničenje ali okrnjenje zatočišč netopirjev. Nekateri župniki so predlagali sodelovanje med ZRSVN in ZVKDS, predvsem v smislu enotnega pridobivanja soglasja. Preventivna vključenost ZRSVN bi bila v primerjavi s kurativnim delovanjem po že uničenih ali okrnjenih zatočiščih učinkovitejša tako z vidika izboljšane komunikacije kot ohranjanja zatočišč netopirjev.

Tretji vsebinski sklop ozaveščanja se nanaša na posredovanje znanja o pomembni in edinstveni vlogi cerkvenih zatočišč za netopirje. Pri tem naj bo poudarek na prostorski umeščenosti in arhitekturnih lastnostih cerkva za vzpostavitev zatočišč, ki so v primerjavi z naselitvenimi pogoji v naravi in drugimi stavbami redke. Pri posredovanju znanja o biologiji netopirjev bi veljalo izpostaviti čas sezonske selitve netopirjev oz. čas oblikovanja porodniških kolonij na cerkvenih podstrešjih, saj je imela večina župnikov o tem pomanjkljivo znanje, so pa izrazili zanimanje za to, predvsem v povezavi z načrtovanjem del na cerkveni stavbi. Pri podajanju znanja o netopirjih naj se poudari koristnost netopirjev in njihovo razvito senzoriko (eholokacijo).

Na podlagi pogovorov z župniki predlagamo način komunikacije, ki je spoštljiv in prisluhne upravitelju cerkve, a hkrati predstavi pomen varstva zatočišč netopirjev. Pri komunikaciji velja upoštevati vpetost odnosa upraviteljev cerkva do živali v religiozni okvir in s tem povezan gospodovalni odnos do varstva netopirjev. Zato svetujemo, da se presodi, kdaj bolj kot dajanje pomena varstvu živali poudarimo uporaben, znanstven in ekosistemski vidik varstva živali v smislu izboljšanja okolja za človeka ter moralistični vidik v smislu večvrednosti človeka, ki ima razvit moralni odnos do živali. Upraviteljem cerkva naj se predstavi pomen

njihovega sodelovanja pri ohranjanju narave in njihovega prispevka k varstvu kot odgovornih članov družbe. Izboljšan način komunikacije in izogibanje konfliktom vidimo tudi v obveščanju župnikov o prihodu popisovalcev in o stanju zatočišč netopirjev v cerkvi, ki jo upravljajo, saj je marsikaterega župnika zanimala velikost populacije netopirjev ali je mislil, da je v cerkvi veliko večje število netopirjev, kot dejansko je. Kot obliko komuniciranja prednostno svetujemo obisk upraviteljev cerkva in osebni pogovor, kar je kot dobrodošlo izpostavila večina župnikov.

Verjamemo, da se bodo znanje, odnos in vedenje upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah ob izvajanju ustreznih ukrepov in ozaveščanja izboljšali. Na naravovarstvene organizacije pa polagamo vztrajnost pri njihovem delu, kot nam je povedal eden izmed intervjuvanih župnikov: »Vztrajajte in bodite potrpežljivi! Počasi se to spreminja. Letos morda še ne, potem pa se bo.«

4 ZAKLJUČEK

Odnos upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah na Slovenskem temelji na odnosu med upravitelji cerkva, netopirji in sakralno stavbo. V prispevku smo obravnavali zgolj vidik razumevanja odnosa upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah. Na podlagi njihovega znanja o netopirjih, odnosa do netopirjev in prejšnjega vedenja ter izkušenj v zvezi z varstvom netopirjev smo prišli do sledečih ugotovitev.

Ugotovili smo, da zavračanje mitov in vraž o netopirjih ter boljše poznavanje biologije netopirjev prispeva k izboljšanju odnosa in vedenja upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah. Poznavanje pravnega statusa netopirjev nima znatnega doprinosa k izboljšanju odnosa upraviteljev cerkva do netopirjev. Poznavanje pravnih določil pa prispeva k izboljšanju vedenja upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah. Upravitelji cerkva različno dojemajo dejansko škodo, povzročeno zaradi prisotnosti netopirjev in njihovega gvana, ter potrebnost in izvedljivost ohranitvenih ukrepov. Poznavanje ohranitvenih ukrepov le skupaj z možnostjo njihove stalne izvedbe, ki jo upravitelji cerkva vidijo v zagotovljenih človeških in finančnih virih, prispeva k strpnejšemu vedenju do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah.

Upravitelji cerkva imajo različen odnos do netopirjev glede na razsežnosti odnosa do živali po Kellertu (1984a; 1984b; 1993). Negativen prispevek k vedenju do varstva zatočišč netopirjev smo prepoznali v gospodovalni razsežnosti odnosa, ki krepi miselnost večvrednosti človeka nad ostalimi živimi bitji. Negativistična razsežnost odnosa upraviteljev cerkva ni bila vezana na strah ali gnus do netopirjev, temveč na odpor do netopirjev zaradi nečistoče in povzročanja škode na cerkveni stavbi. Krščanska miselnost vpliva na oblikovanje odnosa upraviteljev cerkva do živali. Prav tako je religiozni okvir v tesni povezavi z zavračanjem mitov in vraževerja o netopirjih.

Prejšnja ravnanja prispevajo k izboljšanju vedenja upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev v cerkvenih zgradbah v prihodnje. Izhajajoč iz spoznanja upraviteljev cerkva, da so bila njihova prejšnja ravnanja v odnosu do varstva zatočišč netopirjev neustrezna, se ravnanje upraviteljev cerkva v prihodnje lahko spremeni. Izkušnje glede prehajanja netopirjev v spodnje dele cerkve so redke, a lahko privedejo do odklonilnega vedenja. Doprinos pozitivnih izkušenj vpliva na boljši odnos upraviteljev cerkva do netopirjev in izboljšano vedenje do varstva zatočišč netopirjev. Izkušnje upraviteljev cerkva z naravovarstveniki so bile različne glede na preventivni ali kurativni pristop k varstvu zatočišč netopirjev. Preventivna ozaveščenost ima večji prispevek k izboljšanju odnosa in vedenja do varstva zatočišč netopirjev. K učinkovitejšemu varstvu zatočišč netopirjev v cerkvah znatno prispeva izboljšani odnos in komunikacija med predstavniki ZRSVN in upravitelji cerkva, zagotavljanje človeških in finančnih virov pri izvedbi ohranitvenih ukrepov, vključevanje upraviteljev cerkva v postopek popisa ter večja ozaveščenost upraviteljev cerkva.

5 SUMMARY

Various bat species populations are declining in many countries across the world due to human actions which worsen the preservation of their habitats. In Slovenia, churches are the key habitat for the formation of maternity colonies of individual bat species. The dissatisfaction of church managers with the presence of bats in churches, mostly due to the accumulation of faeces, can lead to chasing away bats and destroying or damaging their roosts. Even though bats and their habitats are protected by national and international legislation and there are relatively uncomplicated preventive measures, in terms of technique and price, for protecting churches from guano, the state of habitat preservation is poor for all species of bats that roost in Slovene churches.

Church managers are one of the most important stakeholders in the preservation of bat maternity colonies and in ensuring a favourable condition of their roosts in churches. We studied the views of church managers on bat roost conservation in churches and what they believe would contribute to improving conservation. We established how knowledge, attitude, behaviour and experience of church managers with bats and their conservation contribute to improving bat roost conservation in churches. The theoretical starting points defined the social aspects of bat conservation. We described the components and the typology of the attitude towards animals as defined by Kellert (1984a; 1984b; 1993) and the importance of knowledge and experience for the attitude and behaviour towards bats. As regards the shaping of the attitude of church managers to bat conservation, we considered the integration of the individual into the Christian context.

A qualitative survey was implemented in the empirical part, which concretely related to the priests who manage churches where bat roosts have been recorded. The method of the semi-structured interview was used. The criterion for determining the group of priests was

the condition of preservation of bat roosts in churches currently managed by the priests. The priests were classified into two groups: unsupportive priests, who managed churches where bat roosts have been destroyed or damaged and supportive priests, who managed churches where bat roosts were left intact.

A total of 21 interviews were conducted. The qualitative analysis followed the six steps described by Mesec (1998). Grounded theory was followed to guide data interpretation (Glaser and Strauss, 1967; Corbin and Strauss, 1990). Grounded theory on the attitude of church managers to conserving bat roosts in churches was based on four main content groups: the knowledge of priests about bats and bat roosts, the attitude of priests towards bats, the behaviour towards bats and experience of priests with bats and the improving of conservation of bat roosts in churches. The paradigmatic model shows the differences between supportive and unsupportive priests.

It has been established that the attitude and behaviour of priests towards bats is better among priests who are more familiar with the biology of bats and who reject myths and superstitions about bats. Priests who noted damage to churches due to bats had a more negative attitude towards bat conservation, which was also reflected in their behaviour. Familiarity with conservation measures, but only coupled with the possibility of their continual implementation, which unsupportive priests see in guaranteed human and financial resources, contributes to a more tolerant behaviour towards the conservation of bat roosts in churches. The knowledge of the legal status of bats and their roosts in churches does not substantially contribute to improving the attitude towards bats, it does however contribute to improving the behaviour of unsupportive priests towards the conservation of bat roosts in churches. The attitude towards bats with regard to the typology of attitudes towards animals as defined by Kellert (1984a; 1984b; 1993) contributes to the understanding of the behaviour towards the conservation of bat roosts in churches. The negativistic and dominionistic dimension of the attitude of unsupportive priests are emphasised. Previous actions and experience with bats and their conservation affect the priests' behaviour in the future. Deriving from the realisation of priests that their past actions regarding the conservation of bat roosts were inappropriate, their future actions could change. Experience with nature conservationists has confirmed that a preventive approach does more for improving the attitude and behaviour towards the conservation of bat roosts.

A better understanding of the attitude of church managers to conserving bat roosts contributes to shaping more effective approaches to the conservation of bat roosts in churches. Taking into account the legal provisions and financial incentives, raising awareness is the key to strengthening the knowledge and improving the attitude and behaviour of church managers towards bats and the conservation of their roosts in churches. Including expert institutions in the process of church refurbishments and consulting experts on appropriate maintenance of churches can lead to preventing the deterioration of the condition of bat roosts in churches.

6 ZAHVALA

Snov za prispevek izhaja iz magistrskega dela z naslovom »Odnos upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah na Slovenskem«, ki sem ga izdelala pod strokovnim vodstvom mentorice doc. dr. Maje Zagmajster in somentorja prof. dr. Draga Kosa. Za vse komentarje in nasvete se jima lepo zahvaljujem. Hvala vodstvu in sodelavcem Zavoda RS za varstvo narave, v okviru katerega sem lahko izvedla empirični del naloge. Hvala Andreju Hudoklinu in Primožu Presetniku, ki ju občudujem pri delu z netopirji, da sem se imela priložnost od njiju učiti. Hvala moji dragi družini.

7 VIRI

1. Barnes, P., 2013. *Battitude: An assessment of human attitude and behavior towards the critically endangered Pteropus rodricensis*. Master of Science. London: Imperial College.
2. Browne-Nuñez, C., Jonker, S. A., 2008. Attitudes toward wildlife and conservation across Africa: a review of survey research. *Human Dimensions of Wildlife*, 13(1), 47–70.
3. Cavalieri, P., 2006. *Živalsko vprašanje: Za razširjeno teorijo človekovih pravic*. Ljubljana: Krtina.
4. Corbin, J., in Strauss, A. L., 1990. Grounded Theory Research: Procedures, Canons, and Evaluative Criteria. *Qualitative Sociology*, 13(1), 3–21.
5. Decker, D. J., in Chase, L. C., 1997. Human dimensions of living with wildlife: a management challenge for 21st century. *Wildlife Society Bulletin*, 25(4), 788–795.
6. Decker, D. J., in Lipscomb, J., 1991. Toward an organizational philosophy about integrating biological and human dimensions in management. *Human Dimensions Perspectives*, 1, 1–3.
7. Dietz, C., von Helversen, O., in Dietmar, N., 2009. *Bats of Britain, Europe and Northwest Africa*. London: A & C Black Publishers.
8. Eagly, A. H., in Chaiken, S., 1993. *The psychology of attitudes*. Fort Worth: Harcourt, Brace & Jovanovich.
9. Fazio, R. H., in Zanna, M. O., 1981. Direct experience and attitude-behaviour consistency. *Advances in Experimental Social Psychology*, 14, 161–202.
10. Frančišek papež, 2015. *Hvaljen, moj Gospod*. Laudato si'. Ljubljana: Družina.
11. Glaser, B. G., in Strauss, A. L., 1967. *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. New York: Aldine Publishing Company.
12. Goršak, B., 2009. *Biblična etika varstva narave kot preraščanje nasprotij med antropocentrizmom in ekocentrizmom*. Disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta.

13. Howard, J., 2009. Bats and historic buildings: The importance of making informed decisions. *Journal of Architectural Conservation*, 15(3), 81–100.
14. Howard, J., in Richardson, P., 2009. *Bats in Traditional Buildings*. English Heritage, The National Trust and Natural England.
15. Hutson, A. M., Mickleburgh, S. P., in Racey, P. A., 2001. *Microchiropteran bats: Global status survey and conservation action plan*. Gland, Cambridge: IUCN.
16. Kahn, P. H. Jr., Saunders, C. D., Severson, R. L., Myers, O. E. Jr., in Gill, B. T., 2008. Moral and fearful affiliations with the animal world: Children's conceptions of bats. *Anthrozoös*, 21(4), 375–386.
17. Kaiser, F. G., Wölfling, S., in Fuhrer, U., 1999. Environmental attitude and ecological behaviour. *Journal of Environmental Psychology*, 19(1), 1–19.
18. Kellert, S. R., 1984a. American attitudes toward and knowledge of animals: An update. V: Fox, M. W., in Mickley, L. D., ur. *Advances in animal welfare science*. Washington DC: The Humane Society of the United States. 177–213.
19. Kellert, S. R., 1984b. Attitudes toward animals: Age-related development among children. V: Fox, M. W., in Mickley, L. D., ur. *Advances in animal welfare science*. Washington DC: The Humane Society of the United States. 43–60.
20. Kellert, S. R., 1993. The biological basis for human values of nature. V: Kellert, S. R., in Wilson, E. O., ur. *The Biophilia Hypothesis*. Washington DC: Island Press. 42–69.
21. Kingston, T., 2016. Cute, Creepy, or Crispy: How Values, Attitudes, and Norms Shape Human Behavior Toward Bats. V: Voigt, C. C., in Kingston, T., ur. *Bats in the Anthropocene: conservation of bats in a changing world*. Cham: Springer International AG. 571–595.
22. Kryštufek, B., Presetnik, P., in Šalamun, A., 2003. *Strokovne osnove za vzpostavlanje omrežja Natura 2000: Netopirji (Chiroptera)*. Končno poročilo. Ljubljana: Prirodoslovni muzej Slovenije.
23. LaHart, D. E., 1978. *The influence of knowledge on young people's perceptions about wildlife*. Tallahassee, USA: The Florida State University, College of Education.
24. Marnell, F., in Presetnik, P., 2010. Protection of overground roosts for bats (particularly roosts in buildings of cultural heritage importance). *EUROBATS Publication Series*, 4. Bonn, Germany: UNEP/EUROBATS Secretariat.
25. Mesec, B., 1998. *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
26. Mitchell-Jones, A. J., in McLeish, A. P., 2004. *The bat workers' manual*. 3rd ed. Peterborough, England: Joint Nature Conservation Committee.
27. Morgan, J. M., in Gramann, J. H., 1989. Predicting effectiveness of wildlife education programs: A study of students' attitudes and knowledge toward snakes. *Wildlife Society Bulletin*, 17(4), 501–509.

- 22 Karolina Rebernik: Razumevanje odnosa upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah
28. Presetnik, P., in Knapič, T., 2015. First confirmations of the greater noctule bat *Nyctalus lasiopterus* (Schreber, 1780) presence in Slovenia after more than 85 years. *Natura Sloveniae*, 17(1), 41–46.
29. Presetnik, P., Knapič, T., Podgorelec, M., in Šalamun, A., 2012. *Monitoring populacij izbranih ciljnih vrst netopirjev 2012: končno poročilo*. Miklavž na Dravskem polju: Center za kartografijo favne in flore.
30. Presetnik, P., Knapič, T., Podgorelec, M., Šalamun, A., Cipot, M., in Lešnik, A., 2015. *Monitoring populacij izbranih ciljnih vrst netopirjev v letih 2014 in 2015: končno poročilo*. Miklavž na Dravskem polju: Center za kartografijo favne in flore.
31. Presetnik, P., Koselj, K., in Zagmajster, M., 2009a. *Atlas netopirjev (Chiroptera) Slovenije, Atlas of bats (Chiroptera) of Slovenia*. Miklavž na Dravskem polju: Center za kartografijo favne in flore.
32. Presetnik, P., Podgorelec, M., Grobelnik, V., in Šalamun, A., 2007. *Monitoring populacij izbranih ciljnih vrst netopirjev: zaključno poročilo*. Miklavž na Dravskem polju: Center za kartografijo favne in flore.
33. Presetnik, P., Podgorelec, M., Grobelnik, V., in Šalamun, A., 2009b. *Monitoring populacij izbranih ciljnih vrst netopirjev 2008–2009: zaključno poročilo*. Miklavž na Dravskem polju: Center za kartografijo favne in flore.
34. Presetnik, P., Podgorelec, M., Grobelnik, V., in Šalamun, A., 2011. *Monitoring populacij izbranih ciljnih vrst netopirjev v letih 2010 in 2011: končno poročilo*. Miklavž na Dravskem polju: Center za kartografijo favne in flore.
35. Presetnik, P., Podgorelec, M., in Šalamun, A., 2013. *Odkup in obdelava podatkov monitoringa populacij izbranih ciljnih vrst netopirjev za leto 2013: končno poročilo*. Miklavž na Dravskem polju: Center za kartografijo favne in flore.
36. Prokop, P., Fančovičová, J., in Kubiátko, M., 2009. Vampires are still alive: Slovakian student's attitudes toward bats. *Anthrozoös*, 22(1), 19–30.
37. Prokop, P., in Tunnicliffe, A. D., 2008. »Disgusting« Animals: Primary School Children's Attitudes and Myths of Bats and Spiders. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 4(2), 87–97.
38. Rebernik, K. 2016. *Odnos upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah na slovenskem*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta.
39. Schultz, P. W., 2011. Conservation means behavior. *Conservation Biology*, 25(6), 1080–1083.
40. Sexton, N. R., in Stewart, S. C., 2007. *Understanding knowledge and perceptions of bats among residents of Fort Collins, Colorado. Open-file report 2007–1245*. Reston, USA: USGS. Dostopno na: <https://pubs.usgs.gov/of/2007/1245/report.pdf> [31. 10. 2015].
41. SSKJ – Slovar slovenskega knjižnega jezika. 2014. Ljubljana: Cankarjeva založba.

42. Torkar, G., Zimmermann, B., in Willerbrand, T., 2011. Qualitative interviews in human dimensions studies about nature conservation. Kvalitativno intervjuvanje na področju raziskovanja družboslovnih vidikov naravovarstva. *Varstvo narave*, 25, 39–52.
43. Tratnik, M., 2002. *Osnove raziskovanja v managementu*. Koper: Visoka šola za management v Kopru.
44. Voigt, C. C., Pheleps, K. L., Aguirre, L. F., Schoeman, M. C., Vanitharani, J., in Zubaid, A., 2016. Bats and Buildings: The Conservation of Synanthropic Bats. V: Voigt, C. C., in Kingston, T., ur. *Bats in the Anthropocene: conservation of bats in a changing world*. Cham: Springer International AG. 427–462.
45. White, R., Fischer, A., Hansen, H. P., Varjopuro, R., Young, J., in Adamescu, M., 2005. *Conflict management, Participation, Social learning and Attitudes in Biodiversity Conservation*. Project no. GOCE-CT-2003-505298. ALTER-Net. Dostopno na: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.133.6112&rep=rep1&type=pdf> [25. 2. 2015].
46. Wooley, D., 2015. Bats in Belfries (and Naves and Chancels). *Ecclesiastical Law Journal*, 17(1), 41–46.
47. Zagmajster, M., 2005. Netopirji v legendah in vražah. *Glej netopir!*, 2(1), 37–38.

Karolina REBERNIK
Zavod RS za varstvo narave, Območna enota Ljubljana
Cankarjeva 10
SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
karolina.rebernik@zrsvn.si